

**СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНА РЕАБІЛІТАЦІЯ МОЛОДИХ ІНВАЛІДІВ,
ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД**

В статті розглядається проблема соціокультурної реабілітації молодих інвалідів. Сутність і зміст реабілітації як такої. Наводяться приклади форм і методів соціокультурної реабілітації в закордонних державах. Розглядаються напрямки соціокультурної реабілітації. Детально аналізується ряд програм соціокультурної реабілітації за кордоном, зокрема в США та Росії. Наводяться особливості соціокультурної реабілітації молодих інвалідів.

Ключові слова: соціокультурна реабілітація, трудовотерапія, окупаційна терапія, соціально-побутова адаптація, соціально-середовищна орієнтація.

В статье рассматривается проблема социокультурной реабилитации молодых инвалидов. Сущность и содержание реабилитации как таковой. Приводятся примеры форм и методов социокультурной реабилитации в иностранных государствах. Рассматриваются направления социокультурной реабилитации. Подробно анализируется ряд программ социокультурной реабилитации за рубежом, в США и России. Приводятся особенности социокультурной реабилитации молодых инвалидов.

Ключевые слова: социокультурная реабилитация, трудовотерапия, оккупационная терапия, социально-бытовая адаптация, социально-средовая ориентация.

The paper addresses the problem of socio-cultural rehabilitation of young people with disabilities. Essence and content of rehabilitation as such. Examples of forms and methods of socio-cultural rehabilitation in foreign countries. Considered the direction of socio-cultural rehabilitation. Detailed analysis of a number of social and cultural programs of rehabilitation abroad, in the United States and Russia. Especially given the socio-cultural rehabilitation of young people with disabilities.

Keywords: sociocultural rehabilitation, occupational therapy, occupational therapy, social and domestic adaptation, social and environmental orientation.

Постановка проблеми. Соціальна адаптація молодих інвалідів є однією з найактуальніших проблем сучасної соціальної роботи. Історія розвитку проблеми інвалідності свідчить про проходження складного шляху від фізичного знищення, невизнання, ізоляції неповноцінних членів суспільства до необхідності інтеграції осіб з обмеженими можливостями та створення безбар'єрне середовище життєдіяльності. Іншими словами, інвалідність сьогодні стає проблемою не тільки однієї людини або групи людей, а всього суспільства в цілому. Відповідно до Декларації про права інвалідів інвалід – це будь-яка особа, яка не може самостійно забезпечити повністю або частково потреби нормальної особистої і (або) соціального життя в силу браку, чи це вродженого чи ні, його (або її) фізичних або розумових можливостей.

У сучасній науковій літературі проблема соціокультурної реабілітації розглядається в декількох напрямках: ігротерапія, танцотерапія, арт-терапія, музикотерапія, бібліотерапія та ін. Суперечність полягає в невідповідності між наявним малою кількістю установ соціального обслуговування населення, однотипності розроблених програм та значній кількості нужденних в соціокультурній реабілітації молодих інвалідів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціокультурна реабілітація розкрита в працях Є.І. Холостової, Н.Ф. Дементьєвої, Нестерова Г.Ф., Безух С.М., Волкова О.Н та ін. З їхніх праць можна виділити протиріччя між численними підходами до практики роботи та недостатньою оформленістю особливостей соціокультурної реабілітації молодих інвалідів [3, с. 16].

Соціокультурна реабілітація являє собою більш чи менш свідомі зміни, через які проходить молода інвалід в результаті трансформації, зміни ситуації. Зміни постійно супроводжують життя людини, тому для кожного індивіда важливо бути готовим до

критичних періодів, поворотним моментам, свідомому перегляду своєї життєвої позиції в нових обставинах. Це створює реальні передумови готовності до повноцінної, активної реабілітації.

Формулювання цілей статті. Метою нашої статті є визначення та обґрунтування основних форм і методів соціокультурної реабілітації молодих інвалідів.

Виклад основного матеріалу. Поняття соціокультурна реабілітація характеризує в узагальненому вигляді процес засвоєння індивідом певної системи знань, норм, цінностей, установок, зразків поведінки, які входять у поняття культури, властивою соціальної групи і суспільству в цілому, і дозволяє функціонувати індивіду в якості активного суб'єкта суспільних відносин.

Соціокультурна реабілітація – комплекс заходів включають культурологічний механізм спрямований на повернення, створення психологічних механізмів, що сприяють постійному внутрішньому зростанню, розвитку і в цілому відновленню культурного статусу інваліда як особистості. Долучаючись до культури інвалід стає частиною культурної спільноти. Взагалі соціокультурна реабілітація становить важливий елемент реабілітаційної діяльності, так як задовольняє блоковану у інвалідів потреба в інформації, в отриманні соціальних, культурних послуг, доступних видах творчості. Соціокультурна діяльність виступає найважливішим соціалізується фактором, долучаючи людей до спілкування, узгодженню дій, відновлюючи їх самооцінку.

Сутність соціальної реабілітації полягає в тому, що в процесі її людина формується як член того суспільства, до якого він належить. Проблеми інвалідності не можуть бути зрозумілі поза соціокультурного оточення людини – сім'ї, будинку-інтернату і т. д. Інвалідність, обмежені можливості людини не відносяться до розряду суто медичних явищ. Набагато більше значення для розуміння цієї проблеми і подолання її наслідків мають соціально-медичні, соціальні, економічні, психологічні й інші фактори. Саме тому технології допомоги інвалідам – дорослим і дітям – ґрунтуються на соціально-екологічній моделі соціальної роботи. Відповідно до цієї моделі люди з обмеженими можливостями відчують функціональні утруднення не тільки внаслідок захворювання, відхилення або недоліків розвитку, а й непристосованості фізичного і соціального оточення до їх спеціальним проблем [12].

Основними принципами соціальної реабілітації є: як можна більш ранній початок здійснення реабілітаційних заходів, безперервність і поетапність їх проведення, системність і комплексність, індивідуальний підхід.

Сутність реабілітації – не стільки відновлення здоров'я, скільки відновлення можливостей для соціального функціонування при тому стані здоров'я, яким після лікування володіє інвалід.

Соціальна реабілітація інвалідів включає в себе діяльність по соціально-побутової адаптації та соціально-середовищної реабілітації.

Соціально-побутова адаптація – це система та процес визначення оптимальних режимів громадської та сімейно-побутової діяльності інвалідів в конкретних соціально-середовищних умовах і пристосування до них інвалідів.

Соціально-середовищна орієнтація – система і процес визначення структури найбільш розвинених функцій інваліда з метою подальшого підбору на цій основі виду суспільної або сімейно-громадської діяльності.

Інвалідність дітей значно обмежує їх життєдіяльність, призводить до соціальної дезадаптації внаслідок порушення їх розвитку і зростання, втрати контролю за своєю поведінкою, а так само здібностей до самообслуговування, пересування, орієнтації, навчання, спілкуванню, трудової діяльності в майбутньому [6, 8].

Проблеми інвалідності не можуть бути розглянуті поза соціокультурного оточення людини – сім'ї, будинку-інтернату і т. д. Інвалідність, обмежені можливості людини не відносяться до числа чисто медичних явищ. Велике значення для розуміння цієї проблеми і подолання її наслідків має соціокультурна реабілітація.

Взагалі соціокультурна реабілітація становить важливий елемент реабілітаційної діяльності, так як задовольняє блоковану у інвалідів потреба в інформації, в отриманні соціальних, культурних послуг, доступних видах творчості. Соціокультурна діяльність

виступає найважливішим соціалізується фактором, долучаючи людей до спілкування, узгодженню дій, відновлюючи їх самооцінку.

Соціокультурна реабілітація особистості – це складний процес її взаємодії з соціальним середовищем, в результаті якого формуються якості людини, як справжнього суб'єкта суспільних відносин. За кордоном проводиться ряд програм, присвячених соціокультурної реабілітації молодих інвалідів. Розглянемо це на прикладі зарубіжних організацій. За кордоном можна виділити дві моделі соціального обслуговування населення – європейську та американську. В Америці акцент зміщується у бік опори на власні сили, особисту ініціативу, вивільнення від впливу державних структур. У США інваліди в першу чергу забезпечуються пенсією і страхуванням від нещасних випадків. Організується обслуговування. Допомога інвалідам здійснюється за допомогою спеціалізованих інвалідних організацій та фондів, так як муніципалітети залучають їх для надання інвалідам значної частини належних за законом послуг [9, с. 56].

Основними серед них є: житлово-побутове пристрій, транспорт, надання роботи, навчання, адаптація, виплата спеціальних посібників і компенсацій. Останні передбачені для проведення заходів соціально-реабілітаційного характеру, що сприяють підвищенню дієздатності інваліда, а також на протезування, професійну підготовку або загальну освіту. Дуже цікава практика соціального обслуговування інвалідів і людей, які мають фізичні вади, у Великобританії. Існує кілька типів денних центрів, в яких працюють команди, що включають в себе не тільки соціальних працівників, але і психологів, терапевтів, штат медсестер, інструкторів та вчителів. Центри підготовки дорослих та центри соціального навчання продовжують тренінг з молодими людьми, що мають труднощі в навчанні після закінчення школи. Наголос робиться на самообслуговування і придбання соціальних умінь, таких як вчинення покупок, приготування їжі, поводження з грошима, користування громадськими місцями. Це дозволяє пацієнту жити в суспільстві і розраховувати на власні сили. У центрах також проводяться заняття з малювання, рукоділля, роботі по дереву, фізкультури, читання та письма. Проблеми інвалідів вирішуються соціальними працівниками спільно з трудотерапевти.

Мета трудотерапії – корекція фізичного та психологічного стані інвалідів допомогою спецефічної діяльності, здійснюваної для надання допомоги інвалідам та досягнення їх незалежності у всіх аспектах повсякденного життя. У функції трудотерапевти входять: оцінка стану інваліда, терапевтична активність (поради, підтримка, підбір та встановлення обладнання, підбадьорювання, методи трудотерапевтичного лікування), надання максимуму незалежності інваліду та поліпшення якості його життя. Робота трудотерапевти багатогранна. Допомога та підтримка клієнта трудотерапевти підбирається конкретно під кожен індивідуальний випадок. Для полегшення життєдіяльності існує маса різних реабілітаційних фірм, які можуть надати за замовленням інваліда (або по обраному каталогу) будь-яке обладнання, інструменти або засоби для полегшення життя (спеціальні сидіння в ванну, кругові ложки і виделки, а також різне фізіотерапевтичне обладнання) [7, 10].

Використовується такий метод, як окупаційна терапія – терапія повсякденними заняттями – форма професійної соціальної роботи, існуюча в більшості країн світу і займає важливе місце в команді фахівців соціальної роботи, охорони здоров'я, освіти. Дана терапія є інтегральною частиною комплексної медичної, соціальної та психолого-педагогічної реабілітації. Це необхідний компонент ефективної допомоги людям, що зазнають труднощі в повсякденних ситуаціях. Застосування окупаційної терапії досить широко – починаючи від стимуляції рефлексів недоношене немовля до забезпечення безпеки і незалежності слабкого літньої людини. Таким чином, як напрямок в соціальній реабілітації окупаційна терапія має дві сторони: реабілітаційну, спрямовану на продуктивну діяльність за власним обслуговуванню (умивання причісування), і терапевтичну, спрямовану на відновлення загубленого навичку за допомогою різних методів і спеціального устаткування (в'язання, шиття).

Окупаційна терапія необхідна підліткам та молоді з проблемами: – сімейної і соціальної адаптації-алкогольної або наркотичної залежності, соціопатології поведінки, розлади апетиту-неврологічної недостатності на ґрунті травм, поранень головного і

спинного мозку-ортопедичних обмежень на ґрунті нещасного випадку або захворювання-нервово-психічних розладів і труднощів у навчання. Окупаційна терапія для підлітків і молодих людей дозволить: – поліпшити сенсоріку і моторіку-збільшити мобільність, силу витривалість-полегшити звикання до протезів і перевіряти їх функціонування-стимулювати здорові, продуктивні взаємини-отримати передпрофесійні і професійні навички [12].

У Росії в центрі для інвалідів «Південне Бутово» активно застосовується метод терапії природою. Це допомагає молодим інвалідам освоювати художньо-творчу діяльність в рамках соціокультурної роботи, а також засобом оптимізації всього реабілітаційного процесу. Під оптимізацією процесу розуміється поліпшення його якості, як в аспекті результативності, так і ефективності. Підвищення якості реабілітаційної роботи при використанні природних матеріалів пов'язано з тим, що всі ці матеріали самі по собі володіють потужними стимулюючими і активізаційними властивостями. Поєднання різних стимулів (зорових і тактильних відчуттів), підкріплене активним (вербальним або невербальним) взаємодією з фахівцем, активізують пізнавальні психічні процеси дитини, регулюють його емоційно-вольову сферу, розвивають і коректують рухові здібності, тобто комплексно впливають на його реабілітаційний потенціал. Велике значення надається такому виду, як бібліотерапія. Вона ставить певні завдання перед співробітниками бібліотек. До них відносяться: – виховання позитивної самооцінки (у молодих інвалідів вона часто занижена), виникнення почуття життєрадісності; – відновлення адаптаційних можливостей особистості, тобто розвиток навичок спілкування та взаємодії з навколишнім світом; – виховання почуття соціальної значущості (замість почуття "соціальної малоцінності" , про який писав Л.С. Виготський) і вибудовування на цій основі перспектив і життєвих планів дитини-інваліда з обмеженими можливостями; – розвиток літературних здібностей юних читачів; – подолання почуття відчуженості дитини-інваліда від соціуму, подолання почуття ворожості навколишнього світу, обумовленого неухважним, а іноді і зневажливим ставленням людей до дітей з обмеженими можливостями; – відновлення активності дитини як суб'єкта своєї життєдіяльності; – допомога в наданні медичної, психологічної та педагогічної реабілітації, здійснюваної зусиллями різних соціальних інститутів [1, с. 45].

Наприклад, в Тюменській обласній науковій бібліотеці ім. Д. І. Менделєєва. при Новочебоксарськ міській бібліотеці імені М. І. Полоруссова-Шелебі створений клуб «Світло" Надії". Важливим напрямком в діяльності бібліотеки є масова робота з читачем. Культурно-дозвілєва діяльність центру представлена клубом спілкування "Надія". На базі бібліотеки клуб працює з 1999 року, має свій статут, актив з 5 чоловік, працює за планом. Членами клубу є молоді люди з обмеженими фізичними можливостями у віці від 20 до 35 років. При клубі організуються читацькі конференції, свята, поетичні вечори, вечори-зустрічі, "круглі столи", бесіди і огляди. Члени клубу є не тільки слухачами, але і помічниками в організації зустрічей.

У Росії існує Калузької обласної бібліотеки для сліпих ім. М. Островського. Модель соціокультурної реабілітації включає в себе наступні види діяльності: соціальна, культурна, психологічна, педагогічна, професійна, громадська, соціально-економічна, медична, фізична, юридична. Колектив обласної бібліотеки для сліпих спільно з завідуючими відділами Муніципальних утворень за підтримки глав Адміністрацій районів щорічно проводить семінари, конференції, спрямовані на підвищення професійного рівня фахівців установ культури і фахівців соціальної сфери.

У програму семінарів виносяться наступні проблеми:

- Соціокультурна діяльність як засіб формування толерантного ставлення до людей з обмеженими фізичними можливостями.
- Регіональна бібліотека для сліпих у системі соціокультурної реабілітації інвалідів по зору.
- Дозвілля як форма формування толерантної свідомості в суспільстві по відношенню до інвалідів.
- Комплектування фондів – важливий фактор доступу до інформації осіб з фізичними обмеженнями.
- Самореалізація особистості інваліда допомогою видавничої діяльності бібліотеки.

- Технології роботи установ культури і соціальних служб із соціально незахищеними людьми.

- Духовно – моральні цінності в сучасному суспільстві.

- Бібліотека для сліпих як соціальний інститут допомоги [5, 8, 9].

Таким чином, аналіз зарубіжного і вітчизняного досвіду соціально-культурної реабілітації молодих інвалідів дає підставу говорити про те, що безперечно розвиток даної сфери соціального захисту і підтримки розвивається досить таки стрімкими темпами практично в усіх індустріальних і постіндустріальних країнах. В даний час на території Росії існують певні види програм, які успішно втілюються в життя, тим самим допомагаючи молодим інвалідам придбати свій статус в суспільстві і дає поштовх до саморозвитку. Дані програми допомагають молодим інвалідам швидше пристосуватися до соціуму і їм простіше спілкуватися з іншими людьми. Програми допомагають заново знайти своє місце в житті і знайти для себе нове заняття і сенс життя [5, с. 213].

Для соціокультурної реабілітації молодих інвалідів, закордоном використовуються індивідуальні та групові форми сприяння соціальній інтеграції даної категорії в суспільство. На даний момент існує багато різних форм соціокультурної реабілітації молодих інвалідів. До них можна віднести такі як: фонди, клуби, колективні творчі справи, різні секції.

Розглянемо діяльність клубу на прикладі Центру культурно-спортивної реабілітації для інвалідів по зору Санкт-Петербурзької регіональної організації ВОС. У сфері реабілітації інвалідів по зору засобами фізичної культури і спорту основними завданнями сектору по адаптивно-рухової реабілітації є: зміцнення здоров'я інвалідів по зору, в тому числі шляхом організації регулярних занять в спортивних секціях та клубах; розвиток активності сліпих та слабозорих у сфері фізичної культури і спорту шляхом пропаганди досягнень незрячих спортсменів; залучення до занять у спортивних секціях та клубах нових, перш за все, молодих інвалідів по зору; організація спортивних змагань та навчально-тренувальних зборів з метою підвищення рівня майстерності спортсменів – інвалідів по зору; забезпечення участі інвалідів по зору в міжнародних, та регіональних змаганнях, чемпіонатах і першостях. Сектором з адаптивно-рухової реабілітації організовано роботу секцій по 9 видів спорту: плавання, спортивних ігор (голбол, міні-футбол), дзюдо, легкої атлетики, лижам, велотандему, шахів та шашок. Сектор розпорядженні універсальної спортивною базою, в яку входять спортивний зал і шахово-шашковий клуб.

Головним завданням народного музею історії Санкт-Петербурзької організації ВОС є пропаганда здібностей незрячих людей жити повноцінним різноманітним життям, бути корисними членами суспільства. Активно соціокультурна реабілітація проводиться в Коломенському Центрі реабілітації інвалідів. Використання юморотерапії в соціокультурній реабілітації є запорукою отримання позитивних емоцій, свята служать розширенню соціального досвіду (празднікотерапія). Поїздки на автобусі в інші міста – невеликі подорожі – дозволяють відчутти єдність колективу, спільність поглядів, знайти близьку собі по духу людину і зав'язати з ним більш близькі стосунки [8, с.104].

Досягнення технології для інвалідів по зору виступають не тільки як розважальні, а як засобу реабілітації. Серед них: музикотерапія, казкотерапія, театральне мистецтво, клубні технології, бібліотекотерапія. Інваліди мають можливість спілкуватися, проявляти себе, показувати свої здібності. Проведення спокійного пасивного часу: читання, прослуховування радіо передач, спілкування з іншими людьми у вигляді відвідин вечорів та інші розважальних заходів. На заняття інваліди по зору доставляються автотранспортом центру. Так молоді інваліди взяли участь у «Святочних посиденьках». У центрі створені основні види дозвільних технологій для інвалідів та їх сімей. Інваліди займаються художньою, прикладним творчістю. Для реабілітантів пілотного проекту створюються досягав ритуали, проводяться свята, обряди, конкурси та ін У Новокузнецьку створені два структурних підрозділи ВОІ: «клин» (клуб інвалідів-колясочників) і молодіжне об'єднання «Стимул». Хлопці стали виїжджати на спортивні заходи-вони беруть участь у змаганнях від міського рівня до міжрегіональних Паралімпіади, в творчих конкурсах і фестивалях, КВНах, сімейних вечорах, ставлять спектаклі не тільки в Новокузнецьку, але і в інших містах Росії [9, с.26].

Проводяться щорічні «Сибірські робінзонади», де хлопці знаходяться в природних природних умовах, живуть у наметах, самостійно себе обслуговують, беруть участь у спортивних змаганнях, проводять конкурс шукачів скарбів, веселі естафети. Головний постулат «робінзонада»: що не зможу один, зробимо разом усією командою. Фахівці бібліотеки розробили проект інформаційного центру «Крила» для людей з інвалідністю. В рамках проекту відбувся цикл семінарів за темою «Філософія незалежного життя». Результат перевершив всі очікування: люди з фізичними обмеженнями на ділі вирішили довести, що подолати бар'єри можна, варто тільки захотіти. У стінах бібліотеки ім. Н.В. Гоголя відбулася фотовиставка «Живи ...» – розповідь про життя людей з інвалідністю в країні Робінзон, а потім вона стала пересувною, бажаним гостем у різних організаціях міст Кузбасу. Активно ведеться робота молодіжного об'єднання «Стимул»: вони проводять «Уроки доброти» в школах, використовуючи добірки фотографій. Таким чином вони прокладають «міст» між простими людьми і інвалідами.

Соціокультурна реабілітація молодих інвалідів є однією з найактуальніших проблем сучасної соціальної роботи. Неухильне зростання кількості молодих інвалідів з одного боку викликає збільшення уваги до кожного з них незалежно від його фізичних, психічних та інтелектуальних можливостей, з іншого боку викликає прагнення суспільства підвищення цінності особистості і необхідності захищати її права. Історія розвитку проблеми інвалідності свідчить про проходження складного шляху від фізичного знищення, невизнання, ізоляції неповноцінних членів суспільства до необхідності інтеграції осіб з обмеженими можливостями та створення безбар'єрного середовища життєдіяльності. Іншими словами, інвалідність сьогодні стає проблемою не тільки однієї людини або групи людей, а всього суспільства в цілому.

Особливостями соціокультурної реабілітації молодих інвалідів – є: формування власної активності у відношенні своїх життєвих проблем; розвиток оптимізму як зосередженості на позитивних сторонах життя; формування умінь вибирати сприятливе середовище для самореалізації; освоєння сукупності цінностей, ідеалів і норм поведінки тієї чи іншої соціальної ролі; формування гнучкого пристосування до швидко мінливих умов навколишнього середовища. Для більш структурного сприйняття проблем молодого інваліда можна виділити дві групи факторів призводять до їх виникнення: об'єктивні, залежні від навколишньої дійсності і суб'єктивні, що залежать безпосередньо від самого молодого інваліда [4, 5, 8].

До об'єктивних належать: негативне сприйняття молодого інваліда суспільством; відсутність прагнення здорових людей інтегрувати молодих інвалідів у суспільство; малозабезпеченість; низький рівень соціального забезпечення, захисту і допомоги молодим інвалідам, не впорядкованість житлових і громадських ділянок для користування молодих інвалідів; відсутність батьків та родичів як найважливішого джерела моральної і матеріальної підтримки молодого інваліда; вікові та освітні характеристики; ницість соціального статусу. А до суб'єктивних можна віднести: життєва позиція, яка полягає в пасивності і не прагненні відчувати себе повноцінним членом суспільства через рух і діяльність; психологічний усвідомлення себе, недооцінка своїх можливостей, прихованого особистісного потенціалу; відсутність життєвих цілей, установок; реабілітаційний та адаптаційний потенціал молодого інваліда; відторгненню від соціуму (замкнутість, агресивність); бажання навчатися, працювати, жити [1, с. 76].

Висновки. Аналіз зарубіжного досвіду соціокультурної реабілітації молодих інвалідів дає підставу говорити про те, що безперечно розвиток даної сфери соціального захисту і підтримки розвивається досить таки стрімкими темпами практично в усіх індустріальних і постіндустріальних країнах. Для соціокультурної реабілітації інвалідів, закордоном використовуються індивідуальні та групові форми сприяння соціальній інтеграції даної категорії в суспільство. За кордоном практикуються такі форми сприяння соціокультурній реабілітації як трудотерапія (Великобританія), велика опора робиться на «Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів», прийнятих Генеральною Асамблеєю ООН, крім цього великий акцент робиться на окупаційною терапію. Але слід зазначити, що зарубіжні країни на багато випереджають Україну за технологіями і системі організації соціокультурної реабілітації молодих інвалідів, це можна побачити на прикладі

організації навчання за допомогою ігор, спеціально розроблених вченими для категорії молодих інвалідів. Безсумнівно, при такому темпі розвитку даної сфери соціального обслуговування молодих інвалідів через кілька років вона стане набагато сучасніше і удосконалити.

Всі ці форми соціокультурної реабілітації формують у молодих інвалідів позитивне ставлення, як до себе, так і до навколишнього світу, активну життєву позицію, позитивну оцінку і ставлення до свого становища, а також поступово починає проявлятися і з толком використовуватися особистісний потенціал молодої людини. Але також слід враховувати те, що соціокультурна реабілітація може успішно здійснюватися лише при комплексі проведених індивідуальних і групових заходів, неодмінно при своєчасному і доцільному їх застосуванні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамова Г.С. Возрастная психология: Учебное пособие для студентов вузов. – М.: Академический Проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2000. – 624 с.
2. Жить инвалидом, но не быть им. Сборник. / Под ред. Л. Л. Коноплина. – Екатеринбург, 2000.
3. Игнатьева С.А., Ялпаева Н.В. Реабилитация детей с различными видами патологии. – Курск: КГМУ, 2002.
4. Комплексная реабилитация инвалидов. Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Под ред. Т.В. Зозули. – М.: «Академия», 2005. – 304 с.
5. Нестерова Г.Ф. Социальная работа с пожилыми и инвалидами: учебник для студ. сред. проф. образования / Г.Ф. Нестерова, С.С. Лебедева, С.В.Васильев. – М.: Издательский центр «Академия», 2009. – 288 с.
6. Основы социальной работы: учеб. Пособие для студ. высш. учеб. заведений / Н.Ф. Басов, В.М. Басова, О.Н. Бессонова и др.; под ред. Н.Ф. Басова. – 3-е изд., испр. – М.; Издательский центр «Академия», 2007. – 288 с.
7. Адаптация социальная // Психологический словарь. М.: Педагогика-пресс, 2006.
8. Основы социальной работы: Учебник/Отв. ред. П.Д. Павленок. – 3-е изд., испр. и доп. – М.: ИНФРА-М, 2006. – 560 с. – (Высшее образование).
9. Особый ребёнок. Исследования и опыт помощи. Вып. 5: науч.-практ. сб. – М.: Теревинф, 2006. – 208 с.
10. Психологическое и социальное сопровождение больных детей и детей – инвалидов. Учебное пособие / Под ред. С.М. Безух и С.С. Лебедевой. – СПб., 2006. – 112 с.
11. Холостова Е.И. Социальная работа с инвалидами: Учебное пособие – 3-е изд. перераб. и доп. – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К^о», 2009. – 240 с.
12. Холостова Е.И., Дементьева Н.Ф. Социальная реабилитация: Учебное пособие. – 4-е изд. – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К^о», 2006. – 340 с.
13. Актуальные проблемы социальной работы / Под ред. Бородкиной О.И., Григорьевой И.А. СПб., 2005.
14. Ивашенко Г. М., Е. Н.Ким. «Об опыте работы по социокультурной реабилитации детей с ограниченными возможностями в Московском клубе «Контакты-1». Президентская программа "Дети России".
15. Горячева Т. Г. Психологическая помощь детям и их семьям // Мир психологии. 1998. №2.

Рецензент: д. пед. н., проф. Вайнола Р. Х.